

A STRATÉGIAI SZAVAZÁS ARCAI

Harkányi Ádám Máté

(Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola;
Károli Gáspár Református Egyetem; Állam- és Jogtudományi Kar)

ÖSSZEFOGLALÓ

A stratégiai szavazás a politikatudomány egyik olyan fogalma, amely mellett, hogy a média is igen gyakran használja, az elmúlt két évtizedben érdemi jelentésváltozásra és változáson ment keresztül. Az arányos és vegyes választási rendszerek számának – választási reformok és demokratizálódási hullámok révén történő – növekedésével a stratégiai szavazás kutatása egyre kevésbé összpontosul csak a többségi választási rendszerekre. Természetesen a növekvő kutatói érdeklődés együtt járt a fogalom tágulásával s a mögötte húzódó intézményi ösztönzők és szavazói motivációk szélesebb körének feltárásával. A stratégiai szavazás számos új arcát ismerhettük meg.

Céлом, hogy egy összefoglaló tanulmány keretében mutassam be a fogalmi változásokat, a választási rendszerek egyes jellemzőinek relevanciáját, valamint a választók esetében a stratégiai szavazás különböző lehetséges mozgatórugóit, tehát összességében a stratégiai szavazás különböző arcait. A téma iránti növekvő hazai érdeklődés okán külön fontos, hogy a stratégiai szavazás és a szavazatmegosztás összefüggéseit is áttekintsem, valamint bemutassam az eddigi kutatások néhány fontosabb megállapítását.

Kulcsszavak: szavazói magatartás ■ stratégiai szavazás ■ szavazói motiváció ■ információs aszimmetria ■ választási rendszer ■ szavazatmegosztás

---

A választási rendszerrel mint intézményi ösztönzővel Duverger úttörő munkásságát követően a választástudományi szakirodalom széleskörűen foglalkozott. A témával foglalkozó kutatók között egyetértés van abban, hogy a választási rendszer nem pusztán a már leadott szavazatok mandátumra váltásával feje ki hatásait, hanem az egyes szereplőknek – politikusoknak és választóknak – a rendszer működésével kapcsolatos előzetes várakozásai által kiváltott stratégiai magatartásuk következtében, közvetett módon is. A választásokon a már leadott szavazatok aránya és struktúrája így már eleve a választási rendszertől is függ. Az egyik legfontosabb közvetett hatás, amikor a szavazópolgárok a szavazatukat már eleve a választási rendszer működésének ismeretében adják le, felismerve annak legfontosabb ösztönzőit. Gyakran előforduló jelenség, hogy egy-egy választó preferált jelöltjének vagy pártjának nincs reális esélye az eredményes választási szereplésre, avagy a választó

tudatosan olyan politikai erőre szavaz, amely által – akár eredeti pártpreferenciáit is félretéve – a leginkább úgy érzi, hogy a politikai döntéshozatalra befolyást tud gyakorolni. Ebben az esetben feltételezhető, hogy egyes szavazók nem az elsődleges preferenciáik szerint szavaznak, hanem egy másik pártot vagy jelöltet támogatnak. A szakirodalom az említett jelenséget nevezi stratégiai szavazásnak.

A stratégiai szavazás aligha nevezhető a szavazói magatartás új jelenségének. A stratégiai szavazás kutatása azonban az elmúlt két évtized folyamán egyre kiterjedtebbé vált, a többségi választási rendszerek mellett már az arányos és vegyes rendszereknél is vizsgálják, s empirikusan bizonyítják létezését és kiterjedését. A kutatások alapfeltevése a stratégiai szavazás lehetséges motivációinak tágabb értelmezése, amely túlnyúlik az „elveszett szavazat” okozta potenciális választói frusztráció logikáján. A stratégiai szavazás mögött számos motiváció húzódhat meg, hiszen a racionális választó rendre mérlegeli a választások lehetséges kimeneteleit, amely a mandátumeloszlás pusztán mérlegelésén túl gyakran a lehetséges koalíciókat, s mindezek folyamányaként a potenciális közpolitikai döntéseket is lefedi.

A stratégiai szavazás kérdésköre – álláspontom szerint – azáltal válik a politikatudomány számára igazán izgalmassá, mert általa a választók a politikai intézményrendszer határozottan megkonstruált elemeinek működési mechanizmusait is átformálhatják. A szavazók megismerve a választási rendszer fontosabb elemeit, illetve azok működését a leadott szavazatok mandátumokra váltásakor, alkalmazkodnak hozzá, s megtanulnak úgy szavazni, hogy leginkább hatással legyenek rá, hogy kié legyen vagy éppen kié ne legyen a hatalom.

Tanulmányomban a stratégiai szavazás fogalmi változását követően bemutatom a választási rendszerek azon elemeit, amelyek a stratégiai szavazással összefüggésbe hozhatók, majd ezt követően a mögötte húzódó potenciális választói motivációkat s egyéni jellemzőket vázoló fel. Céлом annak bemutatása, milyen különböző motivációk, egyéni attribútumok és intézményi ösztönzők húzódnak meg a stratégiai szavazás jelensége mögött, tehát a stratégiai szavazásnak mennyi különféle arca van. Mindezek mellett a hazai kontextusban a téma növekvő népszerűsége igényli, hogy külön kitérjek a vegyes választási rendszerek és a szavazatmegosztás összefüggéseire, valamint a korábbi hazai kutatásokra egyaránt.

A STRATÉGIAI SZAVAZÁS FOGALMA

A stratégiai szavazás fogalmi meghatározásában sokáig a Duverger-féle, intézményközpontú logika volt a kiindulópont. Ennek alapja, hogy a szavazó – különösképpen a győztes mindent visz elvű választási rendszerekben – a nagyobbik rossz elkerülése érdekében, szemben elsődleges preferenciájával, a

kisebbség rosszat választja, amennyiben kedvencének nincs esélye nyerni (Duverger, 1964). Ennek tükrében a Duverger-féle stratégiai szavazatok a versenyben a két legesélyesebb jelöltre érkeznek (duvergeri egyensúly), a harmadik vagy hátrábbi helyen álló pártok pedig meggyengülnek vagy eltűnnek. A hangsúly – minden más szemponttól függetlenül – a mandátumeloszlás alakulásán van.

A stratégiai szavazás fogalma a kutatások nem többségi választási rendszerekre való kiterjedésével jelentősen kibővült. Míg a Duverger-féle stratégiai szavazásnak nem többségi választási rendszerek mellett csak akkor van tere, ha a választásokon a bejutási küszöb magas, vagy a körzeti magnitúdó alacsony, a duvergeri, mandátummaximalizáló logikán túlmenve, Cox (1997) három olyan ösztönzőt jelölt meg, amely a – politikai portfólió-maximalizálás logikáját követve – a szavazót stratégiai magatartásra készítheti: a stratégiai sorrendállítást, a politikai erők közötti stratégiai kiegyensúlyozást, valamint a bejutási küszöb abszolválását biztosító stratégiát. Cox (1997) ennek tükrében a stratégiai szavazót úgy definiálja, mint aki azzal a céllal, hogy maximalizálja a valószínűségét annak, hogy a választások végeredményét befolyásolja, kedvenc pártjától eltérőre szavaz. Cox (1997) fogalmához hasonlóan Blais, Gidengil, Nadeau és Nevitte (2001) a stratégiai szavazót úgy jellemzik, mint aki azzal a motivációval, hogy a választások kimenetelét befolyásolja, nem a számára legelőnyösebb pártot választja. Gschwend (2007) meghatározása szerint őszinte szavazó az, aki a leginkább kedvelt pártjára (vagy jelöltjére) szavaz. Ezzel szemben – az előbbi definíciókhoz hasonlóan – a stratégiai szavazó az, aki abban az esetben, ha az előzetes várakozásai szerint azáltal kívánja befolyásolni a választás kimenetelét, hogy nem az általa legkedveltebb pártra (vagy jelöltre) szavaz.

Herrmann (2015) a stratégiai szavazás elméletének három elemét vázolja fel: Egyrészt szavazók rövid távon *instrumentálisan racionálisak*, azaz mindig az aktuális választásokra fókuszálva hoznak döntést, miközben a szavazatukra mint olyan eszközre tekintenek, amellyel a választás eredményét befolyásolni tudják. Másrészt a szavazóknak *világos politikai preferenciáik vannak*, harmadrészt pedig *rendelkeznek előzetes várakozásokkal a választás végkimenetelével kapcsolatban*. Ez utóbbiakat Gschwend (2007) azzal a képpel illusztrálja, hogy a választóknak két úr felé kell szolgálniuk: az egyéni szavazói preferenciáiknak, valamint a választási eredményekkel kapcsolatos előzetes várakozásaiknak. A stratégiai szavazásnak tehát fontos feltétele, hogy a választónak legyenek elképzelései a választások lehetséges végkimeneteleiről, s ennek tudatában hozza meg döntését a szavazatáról.

Fredén (2016) a stratégiai szavazást definiálásakor a társadalmi döntéshozatalra helyezi a hangsúlyt. Ennek keretében minden korábbinál nagyobb jelentőséget tulajdonít más szereplők magatartásának mérlegelésére a választó saját szavazatáról való döntésekor. A stratégiai szavazó három feltételét foglal-

mazza meg: a szavazó egyrészt számba veszi a többi szavazó várható magatartását, fontolóra veszi a pártok választásokat követő stratégiáit, valamint ezek tükrében „nem őszinte” szavazatot ad le.

A VÁLASZTÁSI RENDSZER MINT INTÉZMÉNYI ÖSZTÖNZŐ

A politikatudományi kutatások körében a stratégiai szavazás vizsgálata – amely a fogalmi meghatározásban is tetten érhető volt – hosszú időn keresztül a többségi választási rendszerekre koncentrálódott. Ennek fő oka Duverger (1964) által a választási rendszerek pszichológiai és mechanikus hatásainak definiálását követően az a konszenzus volt, mely szerint a többségi választási rendszerek azok, ahol a szavazó azon motivációjából fakadóan, hogy ne vesszen el a szavazata, hajlamos az elsődleges preferenciájával szemben a „kisebbik rossz” választani, s ezáltal stratégiai szavazatot leadni. Ezzel szemben – a Duverger-féle érvelést követve – általános meggyőződés volt, hogy arányos választási rendszerek mellett, ahol – a bejutási küszöböt s az alacsony körzeti magnitúdót leszámítva – nem kell a választónak attól tartania, hogy elveszik a szavazata, az „őszinte” szavazásnak, tehát annak, hogy a választó elsődleges preferenciái alapján szavazzon, nincsen intézményi ellenőztönzője.

Az 1990-es évektől azonban – részben a többségi választási rendszerek dominanciáját megtörő választási reformhullám, részben pedig az újonnan demokratizálódott politikai rendszerek jellemzően nem többségi választási rendszereinek kialakítása következtében – növekvő kutatói érdeklődés kezdte el övezni a nem többségi választási rendszerek szavazóinak stratégiai magatartását.¹ Ezen kutatások az „elvesztett szavazat stratégia” mellett több olyan ösztönzőt is feltártak, amelyek különböző választási rendszerek mellett a szavazót arra indíthatják, hogy szavazatát ne az elsődleges preferenciája szerint adja le.

A választási rendszerek különböző elemei a stratégiai szavazás szempontjából eltérő ösztönzőkkel bírhatnak. A választási rendszerek és a stratégiai szavazás összefüggéseit kutató szakirodalom előbbinek alapvetően négy olyan elemét emeli ki, amely jelentős mértékben ösztönözheti a választókat arra, hogy ne az elsődleges preferenciáik szerint szavazzanak: a választási formulát, a körzeti magnitúdót, a bejutási küszöböt, valamint a szavazólap szerkezetét (nyílt vagy zárt listás-e a szavazás) (Rosema, 2004). Álláspontom szerint az említettekén túl további két tényező: a választási fordulók száma, valamint – egyes választási rendszerek esetén – a szavazatkapcsolás megléte vagy annak hiánya is szerepel a stratégiai szavazás intézményi ösztönzői között (1. táblázat).

1. táblázat. A választási rendszer attribútumai és a stratégiai szavazás

Választási rendszer attribútuma	Indikátora	Hatás a stratégiai szavazásra	
		Ösztönzi	Nem ösztönzi
Választási formula	arányos, többségi vagy vegyes rendszer	többségi vagy vegyes választási rendszer	arányos választási rendszer
Körzeti magnitúdó	választóközrtek átlagos mérete	alacsony körzeti magnitúdó	magas körzeti magnitúdó
Bejutási küszöb	0,67% (Hollandia)=> 10% (Törökország)	magas törvényi bejutási küszöb	alacsony törvényi bejutási küszöb
Választási fordulók száma	egy vagy két választási forduló	egyfordulós vagy kétfordulós – a második fordulóban	kétfordulós – az első fordulóban
Szavazólap szerkezete	nyílt vagy zárt listás	zárt lista	nyílt lista
Szavazatkapcsolás	vegyes választási rendszerekben a választási rendszer két ága közötti kompenzáció vagy annak hiánya	szavazatkapcsolásos (vegyes-arányos) választási rendszer	szavazatkapcsolás nélküli (vegyes-többségi) választási rendszer

Forrás: saját táblázat

A *választási formula* és a stratégiai szavazás összefüggései széleskörűen kutatott téma. A többségi választási rendszerekben a választók fő motivációja az „elveszett szavazat” elkerülése. Abban az esetben, ha a szavazó előzetes váromlásai alapján nem lát esélyt az általa támogatott jelölt győzelmére, a választási rendszer arra ösztönzi, hogy másik, a versenyben esélyesebb jelöltre – akár mint az esélyes jelöltek közötti kisebbik rosszra (Gschwend, 2004) – szavazzon. Powell (2000) kiemeli, hogy a többségi választási rendszer alkalmazása esetén a leadott szavazatok és az alakuló kormány közötti összefüggés világos. Arányos választási rendszerek esetében ugyanakkor – minek okán a kormány formálódása jellemzően több párt közötti koalíciós tárgyalások eredménye – az említett kapcsolat a leadott szavazatok és a megalakuló kormány között kevésbé egyértelmű. A különböző választási formulák alkalmazása hasonló helyzet elé állítja a szavazót a kormányfő személyének, avagy a megvalósuló közpolitikák mérlegelése esetén is (Rosema, 2004). Míg a többségi rendszerekben a választást követően gyakran közvetlenül is egyértelművé válik, mely párt alakíthat kormányt, a kormányt ki vezeti, valamint alapvetően milyen irányú közpolitikai döntések végrehajtása várható, addig az arányos rendszerekben mindezek gyakran a koalíciós tárgyalások eredőjeként alakulnak ki. Mindezek okán a többségi választási rendszer sokkal egyértelműbb módon ösztönzi a szavazók stratégiai magatartását. Ugyanakkor mindez nem jelenti azt, hogy a stratégiai szavazás ne lenne erősen jelen a nem többségi választási rendszerekben is.

A választóköri mérete (*körzeti magnitúdó*) hasonlóképpen fontos – sőt, Cox (1997) álláspontja szerint még fontosabb – ösztönzője lehet a stratégiai szavazásnak. A körzeti magnitúdót Lijphart (1984) mint a választási rendszer arányosságát befolyásoló tényezőt külön is kiemeli. Arányos, listás választási rendszerekben az egy választóköri területben átlagosan kiosztott mandátumok száma – az explicit módon meghatározott bejutási küszöbtől függetlenül – érdemi befolyást gyakorol arra, hogy a képviselőért küzdő politikai erők milyen implicit bejutási küszöbvel szembesülnek.² Hollandia listás-arányos parlamenti választási rendszerében, ahol az egész ország egy nagy választókerületet alkot 150 mandátummal, az említett implicit bejutási küszöb mindössze 0,67 százalék. Ezzel szemben az egyetlen országos listával ellentétben, 50 területi listát alkalmazó spanyolországi listás-arányos választási rendszer implicit bejutási küszöbe egyes tartományokban a többségi rendszerekével vetekszik.³ Míg tehát előbbiben az „elveszett szavazatok” száma elenyésző, addig utóbbiban igen jelentős lehet. Nem véletlen, hogy – amint Cox (1997) is kiemeli – a stratégiai szavazásra való ösztönzés mértéke a választóköri méretével fordítottan arányos. Gschwend (2009) 32 ország 1949 választókerületére kiterjedő összehasonlító vizsgálata hasonlóképp kimutatja, hogy a stratégiai szavazás intenzitása az egyes választókerületek körzeti magnitúdójának növekedésével csökkenő tendenciát mutat.

A választási rendszerek elemei közül az előbbiekhöz hasonlóképp a *bejutási küszöb* és annak mértéke is ösztönzőleg hathat a szavazók stratégiai magatartására. A hatás ugyanakkor kétoldalú lehet. Egyrészt a kis pártok támogatói – amint az arányos svéd választási rendszer mellett a stratégiai szavazást vizsgáló Annika Fredén (2014) felhívja a figyelmet – a nagy pártok felé fordulhatnak, ha előzetes várakozásaik alapján nem tartják esélyesnek, hogy kedvelt pártjuk átlépje a mandátumszerzéshez szükséges parlamenti bejutási küszöböt. Másrészt ugyanakkor – különösképpen az arányos választási rendszereket alkalmazó többpártrendszerek esetében – a koalícióban gondolkodó nagy pártok választói szavazatukkal támogathatják azon kis pártokat, amelyekkel preferált pártjuk a választásokat követően potenciálisan együttműködhet, annak érdekében, hogy az átlépje a bejutási küszöböt.⁴ A szavazók felmérve, hogy az általuk preferált koalíció nagyobb számú mandátumot veszíthet, ha a benne szereplő kis párt nem tudja átlépni a bejutási küszöböt, nagy párti elsődleges preferenciáikat felülírva stratégiai szavazatot adhatnak le – annak „megmentése” érdekében – az adott kis pártra. Az említett stratégiai szavazás típusát nevezi Cox (1997) „bejutást biztosító” szavazásnak.⁵

A *választási fordulók száma* szintén befolyást gyakorol – a többségi és a egyes rendszerek mellett – a stratégiai szavazásra. Egyéni választókerületekben az egyfordulós, a „győztes mindent visz” elven működő relatív többségi választási rendszerek – az „elveszett szavazat” logika mentén – erős ösztönzőt jelentek a stratégiai szavazásra. A kétfordulós, abszolút többségi választási

rendszerek első fordulója ugyanakkor még több teret ad az „őszinte” szavazásra, hiszen – az első helyezett abszolút többsége híján – a verseny csak a második fordulóban dől el. Blais, Laslier, Laurent, Sauger és Van der Straeten (2007) a francia parlamenti választási rendszer példáján a jelölt „láthatóságára” helyezik a hangsúlyt, ami azt jelenti, hogy a választók látnak-e esélyt az adott jelölt egyéni választókerületi győzelmére. Fontos megkülönböztetés, hogy míg a második fordulóban csak egy győztes van, aki végül a mandátumot megszerzi, az első fordulóban azonban még ketten juthatnak tovább, tehát ott még két győztes van. Ennek okán bár kétségekívül a második forduló jelent erősebb ösztönzőt a stratégiai szavazásra, a szavazók stratégiai – a jelöltek „láthatóságának” szempontjával – már az első fordulóban megjelenhet.

Pártlistás rendszerekben a *szavazólap szerkezete*, amint Rosema (2004) kiemeli, szintén befolyásolja a stratégiai szavazás mértékét. Kulcskérdés ez esetben, hogy a pártlistás szavazás nyílt, avagy zárt listákra történik-e. Előbbi esetben fontos tényező, hogy a választó ki tudja fejezni személyi preferenciáit egyegy párt listáján belül, míg utóbbi esetben szavazatával csak az adott pártlista támogatásáról dönthet. Amennyiben a szavazás nyílt listás, a választó számára tágabb tere van az „őszinte” szavazásnak, hiszen a választott párt listáján belül egyéni személyi preferenciáit is kifejezheti, miközben zárt pártlistás rendszer mellett arra nincsen lehetősége.

A vegyes választási rendszerek esetében mindemellett – amint Bochsler (2014) aláhúzza – fontos kérdés, hogy a választási rendszer két ága között működik-e a *szavazatkapcsolás*, ami a rendszer kompenzációs elemeként szolgál (mint a vegyes-arányos rendszerekben), avagy a két ág – az egyéni választókerületi többségi és a pártlistás arányos – egymástól függetlenül, párhuzamosan működik-e (mint a vegyes-többségi rendszerekben). A szavazatkapcsolással működő, vegyes-arányos választási rendszerek – az „elveszett szavazat” logika mentén – kevésbé hatnak ösztönzően a stratégiai szavazásra, hiszen a végső mandátumeloszlás nem vagy csak igen kis mértékben függ az egyéni választókerületi eredményektől. Riera és Bol (2017) vizsgálatai alapján ugyanakkor éppen a vegyes-arányos választási rendszerek adnak inkább teret a stratégiai szavazatmegosztásra, hiszen a kompenzáció okán a szavazatok stratégiai megosztása az említett rendszerekben nem csökkenti a kedvenc párt mandátumarányát, ha az a pártlistás szavazatot már megkapta, így nincsen mandátumban kifejezhető kockázata az egyéni választókerület esetében az elsődleges preferenciától való „elpártolásnak”.

A felsorolt intézményi tényezők sora rávilágít arra, hogy az a megközelítés, amely a stratégiai szavazáskor pusztán a választási formula jelentőségét hangsúlyozza, meghaladott. A választási rendszerek különböző elemei a választási formula mellett – a nem többségi választási rendszerekre jellemzően – a körzeti magnitúdó, az explicit bejutási küszöb, a választási fordulóok száma, a szavazólap szerkezete, valamint vegyes választási rendszerek mellett a szavazat-

kapcsolás léte vagy annak hiánya egyaránt befolyást gyakorol a racionális választó stratégiai szavazásról szóló ösztönzőrendszerére.

STRATÉGIAI SZAVAZÁS ÉS A VÁLASZTÓI MOTIVÁCIÓK

A választási rendszeren mint intézményi ösztönzőn túl fontos, hogy a szavazók lehetséges motivációit is áttekintsük, mikor arról döntenek, hogy kedvencüktől eltérő pártra vagy annak jelöltjére adják voksukat. A stratégiai szavazás igen tágnak tekinthető definícióiból is láthatjuk, hogy a szavazó motivációi és az abból fakadó stratégiája aligha korlátozódik pusztán arra, hogy a szavazata a mandátumeloszláskor érvényesüljön. A választó számos egyéb szempontot is mérlegel a koalíció lehetséges összetételétől egészen a közpolitikai preferenciáinak megvalósulási lehetőségeiig.

Rosema (2004) példának okáért az – eredményekre és azok későbbi lehetséges következményeire vonatkozó – előzetes választói várakozások jelentőségéből kiindulva a stratégiai szavazás öt „arcát” különbözteti meg. Az első esetet, a *jelöltpreferenciákon alapuló szavazást* a stratégiai szavazás klasszikus formájának nevezi, amikor is a választó – a saját eredeti preferenciáit az esélyesség tükrében felülírva – eleve csak a győzelemre esélyes képviselőjelöltek közül választ. A második eset, a *kormányzati preferenciákon alapuló szavazás* az egyes jelöltek egyéni győzelmi esélyeivel szemben arra fókuszál, mely politikai szereplőknek van megválasztásuk esetén esélyük kormányzati pozícióba kerülni.⁶ A szavazó ilyenkor – eredeti preferenciáit szintén felülírva – csak azok közül a pártok vagy jelöltek közül választ, akik megválasztásuk esetén, részese a kormányzati hatalomból, később befolyást gyakorolhatnak a politikai döntéshozatalra. Hasonló logikát követ a harmadik eset, amikor a szavazói döntést a *kormány vezetőjére vonatkozó preferencia* határozza meg.⁷ A stratégiai szavazatok negyedik lehetséges forrása a *pártok méretével* van összefüggésben. Rosema (2004) a választások közvetlen és közvetett következményeit megkülönböztetve felhívja a figyelmet arra, hogy kiváltképp a többpártrendszerek esetében a kormányzati pozíciók csak a választásokat követő tárgyalásokon dőlnek el, s ezáltal csak közvetetten függenek a tényleges választási eredményektől. A kormányzati tárgyalásokkor a megszerzett mandátumok számítanak. Stratégiai szavazásra egyaránt motiválhat, hogy egy nagyobb párt esetében ő szerezze meg – a kormányalapítási megbízás megszerzése érdekében – a legtöbb mandátumot, avagy egy kisebb párt tekintetében az, hogy éppen át lépje a parlamenti bejutási küszöböt. Végül, ötödik esetként a *közpolitikai preferenciák* is indukálhatnak stratégiai szavazást. Ez utóbbi típus különösképpen felerősödhet, ha a közgondolkodásban egy ügy jelentősége kiemelkedik, s a versenyben lévő politikai szereplők az ügyben képviselt eltérő pozíciója okán a választás az adott kérdésben kvázi-népszavazássá is válik.⁸

A stratégiai szavazás motivációs oldalait vizsgálva – szinkronban Rosema (2004) csoportosításával – a továbbiakban alapvetően Fredén (2016) kategorizálását követem, aki a stratégiai szavazás két dimenzióját, illetve azon belül is négy típusát különbözteti meg. Fredén (2016) kiindulópontként a kormányzati politikaformálás szakaszait tekinti, melynek első lépése az adott politikai erő számára a mandátumszerzés, majd az elnyert mandátumok függvényében a kormányzati hivatalyszerzés, s harmadik lépésként követi ezt a közpolitika formálás lehetősége. A politikai döntéshozatal szempontjából fontos, hogy a három szakaszt integránsan kezeljük: a szavazatszerzés elengedhetetlen a mandátumszerzéshez, a megszerzett mandátumok adják meg a lehetőséget a politikai hivatalszerzésért való tárgyalásokhoz, majd a politikai hivatalszerzés nyitja meg az utat a közpolitika formálásához.

2. táblázat. A stratégiai szavazás típusai

A stratégiai szavazás típusai				
Kormányzati politikaformálás szakaszai				
		Mandátumszerzés	Hivatalyszerzés	Közpolitika formálás
Stratégiai szavazás iránya	Nagyobb párt	„elveszett szavazat” stratégia	stratégiai sorrend-állítás	—
	Kisebb párt	—	koalíciót biztosító stratégiák	közpolitika orientált stratégiák

Forrás: Fredén, 2016: 21. p.

A stratégiai szavazás típusainak rendszerezésekor az egyik dimenziót a kormányzati politikaformálás említett szakaszai (mandátumszerzés – hivatalyszerzés – közpolitika formálás) adják, míg a másik dimenziót, hogy a stratégiai szavazás iránya a nagyobb, avagy a kisebb potenciális koalíciós partner irányában nyilvánul meg. A két dimenzió metszeteiben (2. táblázat) a stratégiai szavazás négy típusával találkozhatunk: Elsőként az *„elveszett szavazat” stratégiával*, amikor a sikeres mandátumszerzés érdekében a szavazó – a kisebb párt irányába megnyilvánuló elsődleges preferenciája helyett – átszavaz a potenciális koalíció nagyobbik pártjára; másodsor a *stratégiai sorrendállítással*, amikor a szavazó annak hivatalyszerzése elsődleges céljával szavaz át a nagyobbik párt-ra. A stratégiai szavazás két további formájában ugyanakkor a nagyobbik potenciális koalíciós párt szimpatizánsa szavaz át a kisebbik pártra: a harmadik eset tehát, hogy a *„koalíciót biztosító” stratégiák* keretében a nagy párti szimpatizáns átszavaz a kisebbik pártra, hogy annak parlamenti mandátumszerzése növelje az esélyét a sikeres közös kormányalakításnak; majd negyedik esetben a kis pártra való szavazást a *közpolitika-orientált stratégiák* (mint kompenzációs stratégiák) ösztönzik.

Az „*elveszett szavazat*” stratégia a stratégiai szavazás alighanem legismeretebb, intézményközpontú típusa. Ennek lényegi eleme, hogy azok a szavazók, akiknek a kedvenc pártjuk esélytelenül vagy csak minimális eséllyel indul a képviselői mandátumokért a választásokon, a Duverger-féle logika mentén hajlamosak a mandátumszerzésre esélyesebb pártra vagy annak jelöltjére szavazni. Ennek okán az egyébként is jobb esélyekkel induló pártok és jelöltjeik jutnak még több szavazathoz, miközben a kevésbé esélyesek még gyengébben szerepelnek.

A *stratégiai sorrendállítás* mint motivációs tényező a kis pártok támogatói körében arra a stratégiai magatartásra utal, amikor annak érdekében, hogy befolyásolják a kormányalakítást, arra a potenciális koalícion belüli nagyobb pártra szavaznak át, amelynek esélye van vezetni a kormányalakítási tárgyalásokat. Bäck és Dumont (2008) ezeket a nagy pártokat „*formateur*”-öknek nevezik, amely azt fejezi ki, hogy e pártok formálják a kormánykoalíciókat, tehát a választásokat követően ők vezetik a koalíciós tárgyalásokat. A szerzőpáros, 12 nyugat-európai ország 1970–2006 közötti 176 kormányalakítási folyamatát vizsgálva, azt tapasztalta, hogy a párt mérete meghatározó tényező a „*formateur*” szerep betöltésében, kiváltképp, ha az adott párt rendelkezik korábbi kormányzati tapasztalattal, s az ideológiai spektrum mérsékelt területén helyezkedik el. Ennek okán a szavazók is motiváltak arra, hogy a „*formateur*” kilétének meghatározása érdekében eltérjenek az elsődleges preferenciájuktól a szavazáskor.

A koalíciós kormányok alakulásának gyakorisága – amint a stratégiai sorrendállítás eseténél is tapasztalhatjuk – ösztönzöt jelent a szavazók számára, hogy a pártszimpátiájukon túl a koalíciós preferenciáikat is számításba vegyék (Blais et al., 2006; Bowler et al., 2010; Bargsted–Kedar, 2009). A „*koalíciót biztosító*” *stratégiák* esetében azonban fordul a kocka. A nagy pártok helyett a stratégiai szavazás nyertesei e típusok esetében a kis pártok lesznek. A kiindulópont, hogy a potenciális koalíciók gyakran egy nagy párt (senior koalíciós partner) és egy kis párt (junior koalíciós partner) együttműködései. Fontos, hogy a választási sikerhez gyakran nem elég a senior koalíciós partner jó szereplése; ha a junior koalíciós partner, a kisebbik szövetséges párt nem éri el a mandátumhoz jutás – többnyire explicit módon meghatározott törvényi – küszöbét, a senior koalíciós partner is könnyen elesik a kormányzás lehetőségétől.⁹ A junior partner számára tehát a bejutási küszöb mértéke és annak elérése ezáltal az egész későbbi koalíció részéről kulcsfontosságú. A nagy pártok és szavazóik ezáltal érdekeltté válnak a kisebb potenciális szövetséges eredményes szereplésében, melynek érdekében a szavazók – ösztönösen vagy a nagy párt által meg is támogatva – átszavazhatnak a kisebb szövetséges pártra, elősegítve annak mandátumszerzését. Cox (1997) azt a stratégiát, amikor az elsődleges preferenciáival – a potenciális koalícióból – a nagyobb pártot támogató szavazó, stratégiai szempontok mentén, a bejutási küszöb elérésében

fenyegetett kisebb pártot támogatja szavazatával, „bejutást biztosító” (threshold insurance) stratégiai szavazásnak nevezi.

Fredén (2014) az említett „bejutást biztosító” stratégiai szavazás 3 feltételét azonosítja: Elsőként, hogy a választó a szavazást megelőzően fontolóra veszi a lehetséges koalíciós kimeneteleket. Másodsor, arra a pártra adja a szavazatát, amelynek a bejutási küszöb elérése kockázatos. Harmadrészt ugyanakkor azáltal, hogy a bejutási küszöb által „fenyegetett” kis pártra adja a szavazatát, az eredeti elsődleges preferenciájához képest más pártot támogat. A „bejutást biztosító” stratégiai szavazás létezését számos empirikus kutatás húzta már alá. Gschwend (2007) az 1998. évi, Hermann és Pappi (2008) a 2002. évi német, Meffert és Gschwend (2010) a 2006. évi osztrák, Fredén (2014) a 2010. évi svéd országgyűlési választások előtt készült felméréseken egyaránt igazolták a kisebb potenciális koalíciós partner számára érkező stratégiai szavazatok érkezését. A „bejutást biztosító” stratégiai szavazás speciális formája, amikor a nagyobb koalíciós partner a kisebb párt stratégiai támogatására irányuló „koalíciós jelzéseket” is ad szavazói számára. Gschwend, Stoetzer és Zittlau (2016) az említett jelenséget „kölcönszavazat” logikának nevezik.

A „koalíciót biztosító” stratégiai szavazáson túl a kisebb pártokra adott stratégiai szavazatok a *közpolitika-orientált stratégiák* szempontjából hasonlóképp fontosak lehetnek. A választópolgár számára bizonyos esetekben egyes közpolitikák érvényesülése akár a kormányzat pártösszetételénél is fontosabb orientálódási pont lehet. Kedar (2005) – példának okáért – formális modelljét négy parlamentáris demokrácia választási adatbázisán tesztelve, empirikusan is bemutatja, hogy az intézményi környezet, amelyben a választó meghozza a döntését, miként vezeti az eredményorientált szavazót arra, hogy saját álláspontjától ellentétes pozícióval bír, akár szélsőséges pártra szavazzon. A szerző által bemutatott szavazói magatartás lényegi eleme, hogy a szavazó a közpolitikai döntéshozatalt úgy kívánja befolyásolni, hogy egy radikálisabb – vagy akár szélsőséges – pártra szavazva ad visszacsatolást a mérsékeltbb pártok irányába azzal a céllal, hogy azok bizonyos közpolitikai céljait a „megfelelő irányba” formálják.

Az egyes motivációk a stratégiai szavazás különböző típusainak hátterében gyakran egyszerre vagy egymástól függetlenül is jelen lehetnek. Gschwend és Meffert (2017) tovább finomítva Fredén (2016) kategóriáit, a stratégiai szavazás négy fő motivációját különböztetik meg, amelyekhez további hét alstratégiát társítanak (3. táblázat).

3. táblázat. A stratégiai szavazás motivációi és formái

Stratégia	Motivációk			
	Elvesztett szavazat elkerülése	Koalíció pártösszetétele	Közpolitikai portfólió	Fékek és ellensúlyok
Elpártolás a vesztes párttól	X			
Bejutást biztosító / kölcsönszavazat		X		X
Destruktív szavazat		X		X
A várt koalíciós partner erősítése		X	X	
Stratégiai sorrendállítás		X	X	
Stratégiai egyensúlyozás			X	X
Stratégiai távolmaradás		X	X	X

Forrás: Gschwend–Meffert, 2017: 349. p.

A tipológia szerint a fő motivációk az elvesztett szavazat elkerülése, a koalíció pártösszetételének befolyásolása, a közpolitikai portfólió kiformalása, valamint a fékek és ellensúlyok kialakítása lehetnek. A célok elérése érdekében első esetben a választó elpártolhat a vesztes párttól, elkerülve az elvesztett szavazat kockázatát. Másodsor „bejutást biztosító”, avagy „kölcsön”-szavazatot adhat le, növelve a potenciális koalíciós partner mandátumszerzésének esélyeit. Harmadik esetben destruktív szavazatot is leadhat, ha tart attól, hogy kedvenc pártja nem venne részt a választásokat követően esedékes koalíciókban, melynek összetételét a rá való szavazással nem tudná befolyásolni.¹⁰ Negyedik lehetőség, hogy annak tárgyalási pozíciója erősítése érdekében a várható koalíciós partnerre szavaz. Ötödik eset, amikor a stratégiai sorrendállítással a potenciális koalíció legnagyobb pártjára szavaz, hogy az vezetni tudja a választásokat követően a koalíciós tárgyalásokat. A hatodik eset, amikor a szavazó annak érdekében, hogy egy párt ne tudjon a döntéshozatal felett teljes ellenőrzést gyakorolni, a fékek és ellensúlyok kialakítása érdekében stratégiai egyensúlyként kedvencétől eltérő pártra szavaz. Végül a szavazónak lehetősége van a stratégiai távolmaradásra, amikor – a destruktív szavazáshoz hasonlóképpen – a kedvelt párt gyengítésével egy lehetséges, inkább preferált koalíció létrejöttét segíti (Gschwend–Meffert, 2017).

A felvázolt stratégiai szavazási modellek mellett a motivációs oldalon fontos megemlíteni néhány olyan egyéni szintű tényezőt, amely növelheti az esélyét annak, hogy a választó stratégiai szavazatot adjon le. Az egyéni szintű magyarázatokban három tényezőt érdemes kiemelni: az adott *szavazó pártos-*

ságának erősségét, a politikai tudásának (avagy politikai kifinomultságának) mértékét, illetve a választási eredményekre vonatkozó egyéni előrejelzéseket.

A pártosság erőssége fontos egyéni tényező a stratégiai szavazás szempontjából. Az új-zélandi választási reform stratégiai hatásainak vizsgálatakor Karp, Vowles, Banducci és Donovan (2002) kiemelik, hogy azok a szavazók hajlamosabbak inkább a stratégiai szavazásra, akik eredeti pártelkötelezettsége egyébként is gyengébb. Hasonló megállapításra jut Gschwend (2007) a német CDU és az FDP közötti stratégiai szavazatmegosztást vizsgálva, valamint Duch és Palmer (2002) a magyar választók szavazói magatartását kutatva egyaránt. A politikai tudás mértéke hasonlóképp befolyásoló tényező. Meffert és Gschwend (2011) aláhúzza, hogy azon szavazók, akik nagyobb politikai érdeklődéssel rendelkeznek, s több figyelmet fordítanak a választásokat megelőző közvélemény-kutatási eredményekre, nagyobb eséllyel szavaznak annak bejutása érdekében – a nagy párt iránti elsődleges preferenciájuk ellenére is – a kisebb potenciális koalíciós partnerre. A stratégiai szavazás egyéni befolyásoló faktorai közé sorolhatjuk továbbá a választási eredményekre vonatkozó egyéni előrejelzéseket is. A választók megítélése, miszerint a kisebb potenciális koalíciós pártnak mekkora esélye van a törvényi bejutási küszöb elérésére, igen eltérő lehet. Meffert és Gschwend (2010) a 2006. évi osztrák parlamenti választások előtt készített felmérés adatai alapján kiemelik, hogy a jelenség, amikor a nagyobbik párt támogatói átszavaznak a kisebbik potenciális koalíciós pártra, különösen azoknál a nagy párti szavazóknál jelenik meg, akik bizonytalanok azt illetően, hogy a junior partner eléri-e a bejutási küszöböt. Ugyanakkor azoknál a nagy párti szavazóknál, akik biztosak abban, hogy a kisebbik potenciális partner eléri a bejutási küszöböt, avagy éppen abban biztosak, hogy nem éri el azt, a „bejutást biztosító” átszavazás elenyésző. A szerzőpáros hasonlóképp kiemeli, hogy azon választók, akik magának a potenciális koalíciónak a választásokat követő többségében bizonytalanok, még inkább hajlamosak a junior partner irányába történő stratégiai szavazásra. A lehetséges koalíciók számbavétele s ezzel párhuzamosan a választási előrejelzések tehát igen fontosak az esélyek egyéni felmérése szempontjából, tehát számottevő jelentősége van az ezekhez szükséges információkhoz való hozzáférésnek.

A SZAVAZÓK ÉS AZ INFORMÁCIÓS ASZIMMETRIA

A szavazók stratégiai magatartásának fontos korlátja az információs aszimmetria. A választó részéről nem tekinthető alapértelmezettnek, hogy a szavazatának leadását megelőzően tisztában van a választási esélyekkel, valamint a választásokat követő koalíciós tárgyalások lehetséges kimenetelével. A stratégiai szavazásnak ugyanakkor fontos előfeltétele, hogy a választóknak legye-

nek előzetes várakozásaik a szavazatok eloszlásával s a választásokat követően a lehetséges koalíciók alakulásával kapcsolatosan.

Az információs aszimmetria ellenére a szavazók jelentős része sikeresen előre tudja jelezni a koalíciók lehetséges formációit. Az információs aszimmetria áthidalására több lehetősége is adott. Gschwend (2007) – példának okáért – a szavazói várakozások kialakulásának két fő folyamatát különbözteti meg. A politikailag tudatos, „figyelmes” szavazók a választási kampány folyamán figyelik a lehetséges koalíciókról szóló értekezéseket, valamint a közvélemény-kutatási adatokat, s így kialakulhat bennük egy kép a választás lehetséges eredményéről. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor azon szavazók is ki tudják alakítani várakozásaikat, akik nem követik a kampány eseményeit. Számukra a „választási heurisztika” ad támpontot, azaz a korábbi választások eredményei és az azt követő koalíciók pártösszetétele adja meg az alapot az előrejelzéshez.

A választási heurisztika lehetőségét alátámasztandó, Armstrong és Duch (2010) a választásokat követő koalícióalkotást 1960 és 2007 között 34 országban vizsgálták, melynek eredményeképp az egyes országok vonatkozásában az alakuló koalíciók pártösszetételében nagyfokú történelmi szabályszerűségeket tártak fel: a miniszterelnökök jellemzően két párt jelöltjei közül kerültek megválasztásra, s az egyes koalíciókban részt vevő pártok átlagos száma is viszonylag alacsony, 3,65 volt, melyek szereplői körében jelentős időbeli kontinuitás is megmutatkozott.

Blais, Aldrich, Indridason és Levine (2006) a 2003. évi izraeli választásokkor végzett felmérés alapján szintén arra a következtetésre jutnak, hogy a szavazók a választásokat megelőzően a koalíciós preferenciáikat is rendre mérlegetlik, s döntésüket ennek tudatában hozzák meg. Hasonló megállapításokra jut a szavazók koalíciós mérlegetléséről Bargsted és Kedar (2009) a 2006. évi izraeli választásokat követően is, kiemelve, hogy számos szavazó – kedvelt pártjának koalíciós részvételi esélyének hiányában – a potenciális koalíciók pártjai közül a szavazatával a „kisebbik rosszat” választja.

Fredén (2016) az előzetes várakozások kialakításának támpontjaiként – Gschwendhez (2007) hasonlóan – a választásokat megelőző koalíciókat jelöli meg, mint a pártok viselkedésének előrejelzési lehetőségét, valamint a szavazók viselkedésének az előrejelzésére a közvélemény-kutatási adatok szolgálnak iránymutatóként. Gschwend, Stoetzer és Zittlau (2016) a szavazói várakozások alapjaként a „koalíciós jelzéseket” jelölik meg, mint olyan iránymutatókat, amely a szavazók számára kezelhető mértékűre csökkenti le a választásokat követő potenciális koalíciók számát. A „koalíciós jelzések” három típusát különböztették meg: a pártok választásokat megelőző nyilvános elköteleződéseit a közös kormányzásra, a kampány alatti koalícióra vonatkozó utalásokat (koalícióról való beszéd, közös fellépések a kampány során), valamint a pártot támogatóknak küldött sugallt, avagy határozottan célzott (tak-

tikai) szavazási utasításokat. A koalíciós jelzések tehát orientálhatják a potenciális koalíciós pártok szimpatizánsait a stratégiai szavazásra.¹¹ Amint Fredén (2016) is kiemeli, éppen az ilyen „koalíciós jelzések” ösztönzik – a közvélemény-kutatások ismeretében – a szavazókat arra, hogy szükség esetén segítsék a bejutási küszöb által „fenyegetett” partnert, avagy szavazzanak a szövetségesek közül arra a pártra, amely számukra a legkedvezőbb közpolitikai portfóliót segíti elő a későbbi kormányzaton belül.

SZAVAZATMEGOSZTÁS ÉS MOTIVÁCIÓK VEGYES VÁLASZTÁSI RENDSZEREKBE

Bár stratégiai szavazás a bemutatott választói motivációk mentén bármely választási rendszer mellett megjelenhet, a hazai kontextus okán azonban különösképp izgalmas a vegyes választási rendszereket külön is górcső alá venni. E rendszereknek a stratégiai szavazás megfigyelésekor egyedi módszertani előnye a két különböző ágon leadott szavazatok arányainak területi összevetetősége. Annak következtében, hogy a választópolgár egyszerre adhatja le a választási rendszer két különböző ágán a szavazatát, a társadalomtudományok területén igen ritka, természetes kísérlet valósítható meg: amint Gschwend (2004) kiemeli, az egyéni tényezők konstansnak tekinthetők: ugyanaz a szavazó ad le két szavazatot, eltérő választási szabályszerűség mentén.¹²

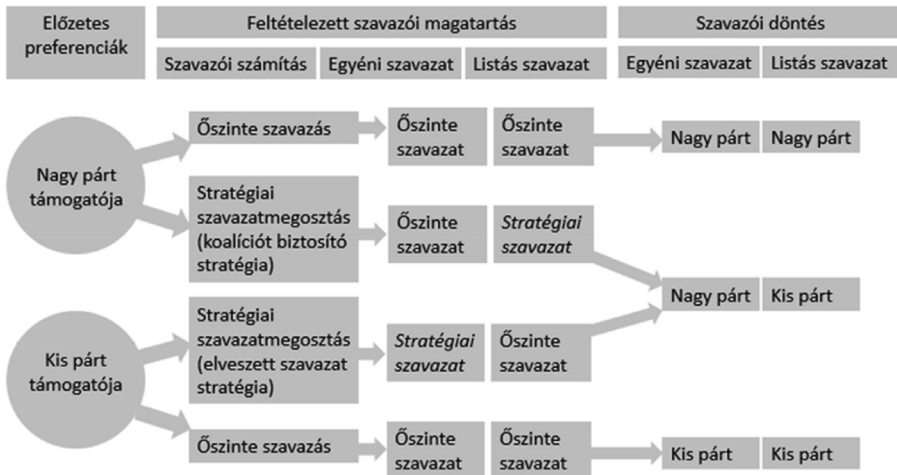
A stratégiai szavazás vizsgálatok a vegyes választási rendszerek kínálta említett összehasonlítási lehetőséget fontos azonban kellő óvatossággal megközelíteni. A legfontosabb hibaforrás az lehet, ha úgy tekintünk az egyes választókörzetekben leadott – adott pártra vonatkozó – egyéni és pártlistás szavazatarányok közötti különbségekre, mint a stratégiai szavazás jelenlétének (vagy hiányának) empirikus bizonyítékára. A vegyes választási rendszerek szavazatomegosztást befolyásoló tényezői között számos nem stratégiai jellegű motiváció is meghúzódhat, hiszen a választási rendszerek bizonyos folyamányai olyan helyzeteket eredményezhetnek, amelyek a szavazót stratégiai megfontolásaitól függetlenül is a szavazatának megosztására „kényszerítik”. Fontos ennek okán, hogy a vegyes választási rendszerek mellett működő szavazatomegosztási lehetőségek között megkülönböztessük a stratégiai és a nem stratégiai motivációból fakadó típusokat.

Stratégiai szavazatomegosztások

A vegyes választási rendszerek vonatkozásában – amint arra Gschwend (2007) rámutat – a stratégiai szavazás mozgatórugójaként egyszerre jelenik meg a többségi rendszerekre jellemző „elveszett szavazat” elkerülését célzó, valamint az arányos rendszerekre jellemző „koalíciót biztosító” stratégia, hiszen a szavazónak – az egyéni és a listás ágon – két szavazat leadásával lehetőségük van két eltérő logikát alkalmazni: az egyéni választókörzetekben a

stratégiai szavazás – a koalíciós preferenciákon belül – a nagyobb pártok támogatottságát emelheti, míg a pártlistás ág esetében – elsősorban a bejutási küszöb megugrása céljával – a kisebb potenciális koalíciós pártok szavazatait növelheti. A két leadható szavazat a vegyes választási rendszerekben a „koalícióban gondolkodó” szavazók esetében több szavazási utat is kiformalhat (1. ábra): Egyrészt kérdés, hogy az adott – az egyszerűség kedvéért egy nagy és egy kis pártból álló – potenciális koalíciót támogató szavazó elsődleges preferenciája a nagyobb, avagy a kisebb támogatottságú párt felé nyilvánul-e meg. Másrészt kérdés az is, hogy az adott szavazó stratégiai megfontolások alapján – az egyéni választókörzeti vagy a pártlistás szavazata leadásakor – eltér-e az elsődleges preferenciájától.

1. ábra. Az őszinte és stratégiai szavazói magatartás vegyes választási rendszerekben

Forrás: Gschwend, 2007: 5. p.

Amennyiben a szavazó elsődleges preferenciája a nagyobb párt támogatása, a szavazó előtt vegyes választási rendszer mellett – Gschwend (2007) nyomán – alapvetően két racionális út áll. Egyrészt az őszinte szavazás, amikor mindkét szavazatával (egyéni és pártlistás) kedvenc pártját, illetve annak jelöltjét támogatja, másrészt a „koalíciót biztosító stratégia” mentén a stratégiai szavazatomegosztás, amikor az egyéni választókörzetben kedvenc pártjának jelöltjét támogatja, ugyanakkor a koalíció biztosítása érdekében a kis párt listájára szavaz annak érdekében, hogy annak a bejutási küszöböt történő abszolválásával nagyobb eséllyel alakuljon meg a választásokat követően a preferált koalíció. Az utóbbi típust Gschwend, Stoetzer és Zittlau (2016) „kölszönzött szavazatoknak” nevezi. Ennek elit vezérelt megközelítése szerint a szavazók akkor adnak le kölszönzött szavazatokat a kisebbik potenciális koalíciós partner

irányába, amikor a koalíciós pártok – gyakran direkt módon is – azt közvetítik támogatóik felé, hogy a sikeres kormányalakítás érdekében tegyenek úgy. A jelenség egyéni szintű megközelítése, hogy az egyes – elsődleges preferenciája mentén a nagyobbik pártot támogató – választó, aki az említett pártpreferenciáján túl erős koalíciós preferenciával is rendelkezik, miközben a két érintett párt közötti preferenciájában egyébként sincs nagy különbség, illetve bizonytalan benne, hogy a kisebbik potenciális koalíciós párt (a junior koalíciós partner) átlépi-e a bejutási küszöböt, ad le „kölcönszavazatot” a junior koalíciós partner pártlistájára.

Az előbbi esethez hasonlóan a kis párt szavazója is két lehetőség közül választ: Egyrészt mindkét szavazatát leadhatja kedvenc pártjára, illetve annak jelöltjére (őszinte szavazással), kockáztatva általa, hogy az egyéni választókerületben az esélytelenek nyugalmával induló jelöltre leadott szavazattal – a stratégiai szavazatmegosztás hiányában – a nagyobb koalíciós partner jelöltjét megfosztja a mandátumhoz jutás lehetőségétől, s így csökkenti az esélyét a preferált koalíció választási győzelmének. Másrészt – az „elveszett szavazat stratégia” tükrében – megoszthatja szavazatát oly módon, hogy az egyéni választókerületben stratégiai szempontok alapján a nagyobb párt jelöltjére szavaz, így növelve annak egyéni győzelmi esélyeit, miközben a pártlistás szavazásnál megmarad elsődleges preferenciájánál, s a kisebb pártra szavaz.

Az „elveszett szavazat” stratégiával leadott szavazatok szempontjából fontos tényező, hogy az adott választókerületben a verseny mennyire tekinthető szorosnak. A szavazói magatartást vegyes választási rendszerek mellett kutató szerzők – akárcsak a többségi választási rendszereket vizsgálók – rendre figyelembe veszik az adott egyéni választókerületben a verseny szorosságát (t-1 időpontban) mint a stratégiai szavazói magatartást befolyásoló döntést (Reed, 1999; Bawn, 1999; Moser–Scheiner, 2005; 2009; Kiss, 2015; Plescia, 2016). A verseny szorosságával s annak választói érzékelésével összhangban Hermann és Pappi (2008) a szavazók regionális öntudatára hívják fel a figyelmet, s „kifinomult szavazásnak” nevezik azt a stratégiai szavazást, amikor a választók, túl az országos politikai erőviszonyokon, szavazatuk leadásakor az adott egyéni választókerületben külön is mérlegelik az ottani helyi erőviszonyokat.¹³ Moser és Scheiner (2009) felhívják emellett arra is a figyelmet, hogy a választói magatartásban lényegi különbségek vannak a régi stabil demokráciák s az újonnan demokratizálódott rendszerek között.¹⁴

Nem stratégiai szavazatmegosztások

A vegyes választási rendszerek szavazatmegosztást eredményező ösztönzői között – az előbbieken túl – több olyan tényezőt is megfigyelhetünk, amely független a választók stratégiai megfontolásaitól, tekintve akár csak az egyéni

választókerületekben a személynek szóló szavazatot (personal vote); az egyéni és a pártlistás ág közötti „fertőző” vagy „interakciós” hatást; valamint a jelöltállítási kihívásaiból adódó, a választási „étlap” szélességére vonatkozó esetleges hiányosságokat.

A nem stratégiai motivációkon alapuló szavazatmegosztás leginkább ismert típusa a „személynek szóló szavazat” (personal vote), amikor a választó az adott jelöltre nem annak pártállása, hanem – attól függetlenül – személyes kvalitásai miatt szavaz. Ennek tipikus esete, mikor egy hivatalban lévő képviselő indul újra pozíciójáért, avagy az adott választókerületen belül valamely település polgármestere száll harcba a képviselőségért, vagy akár egy egyéb módon ismert politikus – pártvezető vagy miniszter – vesz részt a mandátumért folyó versengésben. Az említett helyzetekben a hivatalban lévő, ismert képviselőjelölt (inkumbens jelölt) gyakran előnnyel indul a nem ismert, új szereplőkkel szemben. A „personal vote” vegyes választási rendszerek melletti szavazatmegosztásra gyakorolt hatásainak vizsgálatánál mind Hainmueller és Kern (2008), akik a 2002. évi németországi parlamenti választások adatait vizsgálják, mind pedig Karp (2009), aki a 2005. évi új-zélandi parlamenti választások adatait elemzi, kimutatják a hivatalban lévő, inkumbens jelöltek előnyét a kevésbé ismert, nem inkumbens aspiránsokkal szemben. A személynek szóló szavazat – akárcsak a stratégiai szavazás – nem független az intézményi környezettől.

A vegyes választási rendszerek további, a szavazatok eloszlására is hatást gyakoroló tényezője a két választási ág egymásra hatásából (interakciós vagy fertőző hatásból) fakad. Cox és Schoppa (2002) megfigyelése, hogy a német szövetségi választásokon az egyes választókerületekben az egyéni győzelemre esélytelen pártok is kivétel nélkül állítanak jelölteket. A jelenséget – amely ilyen módon emeli a választási pártok számát – „interakciós” hatásnak tulajdonítják, amelyek amellett, hogy a listás szavazatok számát is egyidejűleg növelni tudják, helyi szinten is „arcot adnak” a pártnak. Hasonló logikát követve Ferrara és Herron (2005) „fertőző hatásként” definiálja azt a helyzetet, amikor az egyéni jelöltállítási egy adott választókörzetben az érintett párt pártlistás szavazatarányára pozitív hatással van. Érvelésük szerint az a párt, amelyik az adott választókerületben egyéni képviselőjelöltet indít, az adott kerületen belül a pártlistán is több szavazatra számíthat, mint amikor nem indít egyéni jelöltet.

Gschwend és van der Kolk (2006) a vegyes választási rendszerek közvetett hatásainak széleskörűen bemutatott magyarázó tényezői között – az előbbieken túl – a választható „menü” szélességét is kiemelik, hiszen amennyiben az érintett választó leginkább kedvelt pártja nem indít jelöltet az adott kerületben, eredeti stratégiai megfontolásai ellenére is megosztja szavazatát. Benoit, Gianetti és Laver (2006) a választókerületekben választható „menü” szélességével szinkronban kiemelik, hogy minekután a vegyes választási rendszerek többségi ága a „hasonlóan gondolkodó” pártok számára ellenősztönzi az egy-

mással párhuzamos jelöltállításokat, az egyéni választókerületek képviselőjelöltjeinek száma – szemben a Ferrara és Herron (2005) által definiált „fertőző” hatással – jelentősen korlátozódik, így számos párt, amely rendelkezik az arányos ágon indított pártlistákkal, egyes egyéni választókerületekben nem képviselteti magát ott induló jelölttel. Emiatt azok a szavazók, akik kedvenc pártja nem állít a választókerületükben egyéni jelöltet, „kényszerítve” vannak a szavazatuk megosztására.

A nem stratégiai szavazatmegosztás jelenlétére utal Benoit (2001), amikor a rendszerváltást követő magyar választási rendszer és a szavazói magatartás összefüggéseit vizsgálva három olyan motívumot emel ki, amely a választó szavazatmegosztását eredményezheti. Elsőként kiemeli, hogy minekután az egyéni választókerületi jelöltállítás könnyebben teljesíthető feladat egy párt számára, mint a pártlisták állítása, kínálati oldalon gyakran előfordulhat, hogy míg a választó számára kedvenc pártjának egyéni jelöltje versenyben van, ugyanakkor a pártlistás szavazáskor – kedvenc pártjának listaállításának hiányában – nem tud elsődleges preferenciájának megfelelően szavazni. Másodszor, kevésbé pártos szavazó esetében a szavazatmegosztás úgy is történhet, hogy míg a pártlistán az általa kedvelt pártra szavaz, addig az egyéni választókerületben inkább – a már bemutatott „personal vote” jelenséggel összhangban – a személyes kvalitásokat figyelembe véve más párt jelöltjét vagy esetleg független jelöltet támogat szavazatával. Harmadik esetben a szavazatmegosztás stratégiai megfontolások alapján is történhet, amikor a szavazó a választás lehetséges kimenetelének fontolóra vételét követően adja le pártlistás vagy egyéni szavazatát az általa nem a leginkább kedvelt pártra vagy annak jelöltjére. Az említett három motívumból a legutóbbit leszámítva kettő nem a szavazat stratégiai megosztásáról szól.¹⁵

A STRATÉGIAI SZAVAZÁS KUTATÁSA MAGYARORSZÁGON

A stratégiai szavazás vizsgálata Magyarországon a szavazói viselkedés kutatásában – néhány kivételtől eltekintve – mindeddig viszonylag kevesebb figyelmet kapott. Az eddigi hazai kutatások jellemzően még a választási reformot megelőző választásokra fókuszálnak. Egyik első úttörőként nevezhető meg Benoit (2001), aki 1990 és 1998 között az egyes pártok különböző választásokon elért eredményei vonatkozásában bár azonosította a szavazatmegosztás jelenlétét, alapvetően leíró statisztikai adatokat felhasználva nem mutatta ki ebben a stratégiai szavazás direkt hatásait.

Duch és Palmer (2002) azonban már egyéni szintű, kérdőíves kutatási adatokon mutatja be a stratégiai szavazás jelenségét. A kérdőíves kutatás lehetővé teszi számukra, hogy a szavazatmegosztás egyéni tényezőit számba vegyék, a válaszadó társadalmi háttérétől kezdve, a politikai preferenciáin át egészen

a várható eredmények egyéni szintű érzékeléséig. Kimutatják, hogy – a társadalmi háttértől függetlenül – azok hajlamosabbak a stratégiai szavazásra, akik a kedvenc pártjuktól eltérő politikai erőt látnak esélyesebbnek a győzelemre. Az „elveszett szavazat” stratégia mozgatja így állításuk szerint a szavazók 13,6 százalékát, mikor szavazatuk megosztásáról döntenek.¹⁶

A 2006. évi országgyűlési választások alkalmával a szavazói viselkedést vizsgálva Karácsony (2006) az SZDSZ és az MDF relatíve jó szereplésére hipotézist állított fel, mely szerint az említett pártok – a közvélemény-kutatások által – vártnál jobb szereplése a taktikai szavazás következménye. Álláspontja szerint az SZDSZ esetében a fő szavazói motiváció a kormánykoalíció győzelmének elősegítése, míg az MDF esetében a nagy pártok elleni protest szavazat, illetve az ellenzék győzelmi esélyeinek növelése volt. A hipotézisek összhangban vannak mind az „elveszett szavazat”, mind pedig a bejutást biztosító, koalíciós stratégiákkal.

A 2010-es országgyűlési választásokat követően Róna és Soós (2011) a másodlagos szavazói preferenciákat vizsgálva, a szavazatmegosztás – és részben a stratégiai szavazás – jelenségét közvélemény-kutatási adatok mellett aggregált adatokon is bemutatja. A szavazatmegosztás eredményeik alapján kiemelten volt jelen a nem minden választókerületben jelöltet állítani tudó LMP és MDF listás szavazói körében. Kiemelik ugyanakkor, hogy az első forduló szavazatmegosztás túlnyomórészt „kényszerből” adódik, amely a preferenciapárt jelöltjének hiányából eredeztethető. A második fordulóban azonban a stratégiai szavazás is megjelenik, de annak iránya és mértéke nagyban függ attól, hogy a versenyben mely két párt jelöltje vesz részt esélyesként. Mindezek mellett hangsúlyozzák, hogy a pártrendszer s a korábbi szövetségi rendszerek változásai csökkentik a választók második forduló, stratégiai szavazási hajlandóságát.

A stratégiai szavazás kimutatása érdekében Kiss (2015) a 2011-es választási reformot megelőző hat magyar országgyűlési választás aggregált adatait elemzi. A szerző a stratégiai szavazás jelenlétének kutatásakor – az akkor még kétfordulós választási rendszerben – a második fordulóra jutott harmadik helyezett jelöltek szereplésére helyezi a hangsúlyt. Kimutatja, hogy a harmadik helyen a második fordulóra jutott jelöltek szavazataránya az elsőről a második fordulóra szignifikánsan csökken. Az említett csökkenés – összhangban az „elveszett szavazat” stratégiával – emellett szignifikánsan nagyobb az első két jelölt közötti verseny szorosságának növekedésekor.

KONKLÚZIÓ

A stratégiai szavazás, amint a jelen tanulmány is aláhúzza, sokszínű. A választási rendszerek különböző típusai s a választók egyéni beállítódásai mellett eltérő arcokat mutathat. A szakirodalomban sokáig domináns, a többségi rend-

szerekre jellemző „elveszett szavazat” stratégia a stratégiai szavazás fontos, de nem kizárólagos formája.

A szavazói magatartás kutatásában az elmúlt két évtized folyamán az arányos és vegyes választási rendszerek nagyobb figyelmet kaptak, melynek következtében a stratégiai szavazás több új formája is definiálásra került. A fogalmi változás legfontosabb eleme, hogy a stratégiai szavazó mind a többi választó, mind pedig a pártok várható magatartását figyelembe veszi, s ezen megfontolások mentén tér el voksa leadásakor elsődleges preferenciájától. A választási rendszerek különböző elemei – a választási formulától, a körzeti magnitúdón át egészen a szavazatkapcsolás jelenlétéig – a preferenciákon túl egyaránt hatással lehetnek a választói döntésekre. A választási rendszer intézményi ösztönzői ezáltal felszínre hozzák a stratégiai szavazás különböző arcait.

A szavazói motivációkat illetően fontos, hogy a stratégiai szavazók egy része túl azon, hogy szavazatát nem kívánja mandátumszerzésre esélytelen pártokra és jelöltekre „pazarolni”, egyrészt egyértelmű koalíciós – vagy akár a koalíció vezetőjére vonatkozó – preferenciákkal rendelkezik, másrészt pedig egy részük a közpolitikai preferenciái által vezérelve szavaz elsődleges preferenciájától eltérő pártra. A választó stratégiai megfontolásait az információs aszimmetria nehezíti, de a korábbi választások tapasztalatai alapján, a választási heurisztika révén a kampány eseményeit kevésbé követő szavazók is orientálódni tudnak.

A vegyes választási rendszerek mellett, akár csak a magyar kontextusban, a stratégiai szavazás fontos indikátora a választási rendszer két ága közötti szavazatmegosztás. Az egyéni tényezők itt konstansnak tekinthetők: ugyanaz a szavazó ad le két szavazatot, eltérő választási szabályszerűség mentén (Gschwend, 2004). Bár a választó így akár egyéni, akár listás szavazatáról dönthet stratégiai megfontolások mentén (az „elveszett szavazat”, avagy a „koalíciót biztosító” logika mentén), a szavazatmegosztás önmagában nem jelenti azt, hogy az egyén stratégiai szavazó. A szavazatmegosztásra a jelölt személyes kvalitásai is motiválhatnak (personal vote), avagy, ha a szimpatikus párt nem indít az adott választókerületben jelöltet, a választó – bármely stratégiai megfontolástól függetlenül – kedvencétől eltérő párt jelöltjére „kényszerül” voksolni, így osztva meg szavazatát.

Bár a stratégiai szavazás jelensége Magyarországon sem idegen, mindeneddig csak szűkebb körben került vizsgálatok tárgyává. A téma hazai kutatásának ugyanakkor lendületet adhat a 2011-es választási reform, a hozzá való szavazói alkalmazkodás.¹⁷ Habár jelen tanulmány írásakor még javában zajlik a 2018-as országgyűlési választási kampány Magyarországon, a stratégiai szavazás tematizálása a korábbiakhoz képest mind a politikai szereplők, mind a média részéről kiemelkedő.

JEGYZETEK

- ¹ Hobolt és Karp (2010) 32 országot vizsgáló, összehasonlító empirikus vizsgálata kimutatja, hogy míg a többségi választási rendszerek mellett a nem az elsődleges preferenciáik szerint szavazók aránya 20 százalékot tesz ki, addig az arányos választási rendszerek mellett – előbbi-től csupán 5 százalékponttal elmaradva – 15 százalékos.
- ² Minden rendszerben van egy olyan implicit küszöbhatár, amely mindenképpen szükséges a mandátumelosztás sajátosságai következtében a képviselőhez történő hozzájutáshoz. Erre az előbbieken részletezett körzetnagyság van a legnagyobb hatással. Lijphart (1999) kidolgozott egy mérőszámot az említett implicit küszöb mérésére: $T=75\%/(M+1)$. A T jelöli jelen esetben a küszöbhatárt (threshold), az M pedig a kerületnagyságot (magnitude). A képlet alapján kiszámítható például, hogy miközben egy ötmandátumos körzetben ez az implicit belépési küszöb mindössze 12,5%-os, addig a többségi, egymandátumos körzetekben ez az arány az előbbi a háromszorosa, 37,5%-ot tesz ki.
- ³ Spanyolország legkisebb választóközterei (Ceuta és Mellila) mindössze egy-egy képviselőt küldenek a parlamentbe. Ennek következtében az ottani területi lista a gyakorlatban a „győztes mindent visz” elvű relatív többségi rendszernek feleltethető meg.
- ⁴ A bejutási küszöb természetesen elsősorban azokban az országokban játszhat szerepet a választói döntésben, ahol a pártrendszer és azon belül a lehetséges koalíciók alapvetően stabilak.
- ⁵ A „bejutást biztosító” stratégiai szavazásra Fredén (2014) mellett a német vegyes-arányos választási rendszer működését vizsgáló Gschwend (2007), valamint az arányos osztrák rendszer működését elemző Gschwend és Meffert (2010) is szolgálnak empirikus bizonyítékokkal.
- ⁶ Az egyes politikai szereplők kormányzati esélyeinek „heurisztikus” választói felismerésében jelentős szerepet játszik a releváns pártok száma. Nagy-Britanniában vagy az Egyesült Államokban, ahol alapvetően kétpártrendszer működik, a választó lényegesen erősebb előzetes feltevésekkel rendelkezhet a kormány lehetséges szereplőivel kapcsolatban, mint olyan többpártrendszerekben (pl. Hollandia, Belgium, Csehország, Szlovákia stb.), ahol a törvényhozásba bejutó pártok nagy száma, a politikai szereplők időről időre való változásával karöltve, a koalíciókötést és az azt kísérő tárgyalási folyamatot eleve kevésbé kiszámíthatóvá teszi.
- ⁷ Az említett esetben nem a kormányzati hatalom résztvevőire tevődik a legfőbb hangsúly, hanem a miniszterelnök személyére. Ez olyan politikai rendszerekben jellemző, ahol a miniszterelnök politikai hatalma nagy, kiváltképp, ha a pozícióért folytatott versenyben kimondottan karizmatikus személyiségek is részt vesznek. A 2006-os olaszországi parlamenti választások a politikai kampányban gyakorlatilag „Berlusconi melletti vagy elleni népszavazással” váltak.
- ⁸ A közpolitikai preferenciák mentén való, egy fontos ügyet kiemelő stratégiai szavazás egyik fontos példája lehet a 2011. évi skót parlamenti választás, ahol az Egyesült Királyságtól való függetlenséget pártoló Skót Nemzeti Párt történelmében először szerezte meg a legtöbb mandátumot a régióban.
- ⁹ A 2013. évi németországi szövetségi választásokon a kereszténydemokrata CDU korábbi koalíciós partnerének, a liberális FDP-nek parlamenti kiesésével annak ellenére „kényszerült” a szociáldemokrata SPD-vel nagykoalíció kötésére, hogy a német újraegyesítést követő, 1990. évi választások óta – a szavazatok 41,5 százalékával – a legjobb eredményét érte el.

- ¹⁰ Németországban a 2005. évi választásokkor annak érdekében, hogy az előre várható CDU–SPD-nagykoalícióban erősítsék a szociáldemokraták (SPD) pozícióját, a Baloldali Párt szimpatizánsai között sokan átszavaztak rá (Gschwend–Meffert, 2017).
- ¹¹ A 2013. évi németországi szövetségi választásokon az Bundestagból történő kiesését Gschwend, Stoetzer és Zittlau (2016) éppen azzal magyarázzák, hogy a nagyobbik kormánypárt (CDU–CSU) irányából elmaradtak azok a koalíciós jelzések, amelyek a kereszténydemokrata szavazókat a koalíciót biztosító „kölcönszavazatok” leadására sarkallta volna a liberális FDP irányába.
- ¹² Schoen (1999) a vegyes-arányos németországi országgyűlési választási rendszer működését 1953-tól 1990 vizsgálva a – stratégiai szavazás szempontjából fontos – szavazatmegosztás arányának folyamatos növekedésére mutat rá: míg 1953-ban a választók 10, 1961-ben pedig mindössze 4,4, 1990-ben már 16,2 százaléka adta le más párt egyéni jelöltjére a szavazatát, mint amelyik pártlistáját támogatta. Karp, Vowles, Banducci és Donovan (2002) az új-zélandi választási reform kezdeti hatásait vizsgálva 39 százalékra becsülik az 1996. évi választásokon azon választók arányát, akik nem ugyanannak a pártnak támogatták az egyéni képviselőjelöltjét, mint amelyik párt listájára szavaztak.
- ¹³ Hermann és Pappi (2008) a jelenséget az 1998. és a 2002. évi németországi országgyűlési választások alkalmával vizsgálva tárják fel az ottani vegyes-arányos választási rendszer mellett stratégiai szavazási motivációkat vizsgálva. A szerzőpáros kiemelt figyelmet fordít az egyes választókerületek képviselőjéért versengő jelöltek „láthatóságára”, amely eltérő régiókban – elsősorban a volt NDK területén – igen különböző s a stratégiai szavazás szempontjából is eltérő versenyhelyzeteket teremt.
- ¹⁴ Moser és Scheiner (2009) összehasonlító kutatásukban 10 ország – közülük 6 stabil, 4 pedig új demokrácia – 35 választásának eredményeit vizsgálva empirikusan kimutatták, hogy míg a stabil demokráciákban a szavazók az egyéni választókerületekben – különösképpen a versengő kerületekben – gyakran stratégiai szavazással is a legesélyesebb két jelölt közül választanak, addig az újabb demokráciákban alig van eltérés az egyes választókerületek egyéni és listás szavazatarányai között, s a voksok sem igen koncentrálnak a két legesélyesebb szereplőnél.
- ¹⁵ A Benoit (2001) által leírt szavazatmegosztási motivációk mellett a rendszerváltást követő választástörténet folyamán olyan esetek is fordultak elő, amikor egy-egy párt bár tudott az adott megyében területi listát állítani, így lehetett rá pártlistás szavazatot leadni, ugyanakkor abban a választókerületben, ahol a választó élt – összefüggésben a nehezen abszolválható egyénijelölt-állítási rendszerrel –, nem volt versenyben egyéni jelöltje. Benoit, Gianetti és Laver (2006) már számba veszik az említett szavazatmegosztási motivációt is, amely nem feltétlenül csak a nehezen abszolválható jelöltállítási küszöb miatt állhat elő, hanem az ugyanazon politikai blokkhoz tartozó pártok együttműködésen alapuló, koordinált jelöltállításának is a folyamánya lehet.
- ¹⁶ A szavazatmegosztás magyarországi vizsgálatokor sem szabad zárójelbe tenni, hogy az a stratégiai megfontolásoktól függetlenül a jelöltekkel kapcsolatos preferenciákon is alapulhat. Papp (2016) a személynek szóló szavazat szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró képviselőjelölti inkumbencia hatásait 1994 és 2010 között vizsgálva – a magyar pártrendszer erőteljes pártossága mellett – az egyéni választókerületi eredményekben összességében az inkumbens

jelöltek hátrányát, azaz inkumbens pozíciójuk szavazatarányaikra vonatkozó negatív hatását mutatja ki. A vizsgált „personal vote” változók között azonban az inkumbencia különböző típusait különbözteti meg, melyek az egyéni választókerületi szereplés szempontjából eltérő következményeket hordoznak magukban. Míg a hivatalban lévő képviselők inkumbens volta inkább rontja, a helyi szintű kötődés, elsősorban a hivatalban lévő polgármesterek esetében, ugyanakkor inkább javítja az adott jelölt szereplési esélyeit, akárcsak a betöltött miniszteri pozíció.

- ¹⁷ Álláspontom szerint öt olyan eleme van a reform utáni választási rendszernek, amely a szavazatmegosztást érintheti: Egyrészt a jelölt- és pártlistaállítási rendszere egyszerűsödött. Másrészt a korábbi kétfordulós választási rendszer egyfordulósá változott. Harmadrészt a választási rendszer többségi eleme túlsúlyba került, az egyéni választókerületi mandátumok aránya megnőtt. Negyedrészt a választási rendszer kompenzációs eleme – a győzteskompenzáció bevezetésével, valamint a csak töredékszavazatokat tartalmazó, külön kompenzációs ág megszüntetésével – gyengült. Végül az országos listás ág „túlszűfolttá” vált, jelentősen megnövelve az egy mandátumhoz szükséges szavazatok számát.

IRODALOM

- Aldrich, John – Blais, André – Indridason, Indridi – Levine, Renan (2006): Do Voters Vote for Government Coalitions? *Party Politics*, Vol. 12., No. 6., 691–705. pp.
- Armstrong, David A. – Duch, Raymond M. (2010): Why Can Voters Anticipate Post-election Coalition Formation Likelihoods? *Electoral Studies*, Vol. 29., No. 3., 308–315. pp.
- Bargsted, Matias A. – Kedar, Orit (2009): Coalition-Targeted Duvergerian Voting: How Expectations Affect Voter Choice under Proportional Representation. *American Journal of Political Science*, Vol. 53., No. 2., 307–323. pp.
- Bawn, Kathleen (1999): Voter Responses to Electoral Complexity: Ticket Splitting, Rational Voters and Representation in the Federal Republic of Germany. *British Journal of Political Science*, Vol. 29., No. 3., 487–505. pp.
- Bäck, Hanna – Dumont, Patrik (2008): Making the First Move. A Two-Stage Analysis of the Role of Formateurs in Parliamentary Government Formation. *Public Choice*, Vol. 135., No. 3–4., 353–373. pp.
- Benoit, Kenneth (2001): Evaluating Hungary’s Mixed-Member Electoral System. In: Shugart, Matthew Soberg – Wattenberg, Martin P. (2001): *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?* New York, Oxford University Press.
- Benoit, Kenneth – Gianetti, Daniela – Laver, Michael (2006): Voter Strategies with Restricted Choice Menus. *British Journal of Political Science*, Vol. 36., No. 3., 459–485. pp.
- Blais, André – Gidengil, Elisabeth – Nadeau, Richard – Nevitte, Neil (2001): Measuring Strategic Voting in Multiparty Plurality Elections. *Electoral Studies*, Vol. 20., No. 3., 343–352. pp.
- Blais, André – Laslier, Jean-Francois – Laurent, Annie – Sauger, Nicolas – Van der Straeten, Karine (2007): One Round Versus Two Round Elections: An Experimental Study. *French Politics*, Vol. 5., No. 3., 278–286. pp.

- Bochsler, Daniel (2014): Which Mixed-Member Proportional Electoral Formula Fits You Best? Assessing the Proportionality Principle of Positive Vote Transfer Systems. *Representation*, Vol. 50., No. 1., 113–127. pp.
- Bowler, Shaun – Donovan, Todd – Karp, Jeffrey A. (2010): Strategic Coalition Voting: Evidence from New Zealand. *Electoral Studies*, Vol. 29., No. 3., 350–357. pp.
- Cox, Gary (1997): *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Cox, Karen E. – Schoppa, Leonard J. (2002): Interaction Effects in Mixed-Member Electoral Systems. Theory and Evidence From Germany, Japan, and Italy. *Comparative Political Studies*, Vol. 35., No. 9., 1027–1053. pp.
- Duch, Raymond M. – Palmer, Harvey D. (2002): Strategic Voting in Post-Communist Democracy? *British Journal of Political Science*, Vol. 32., No. 1., 63–92. pp.
- Duverger, Maurice (1964): *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. London, Methuen.
- Ferrara, Federico – Herron, Erik S. (2005): Going it Alone? Strategic Entry under Mixed Electoral Rules. *American Journal of Political Science*, Vol. 49., No. 1., 16–31. pp.
- Fredén, Annika (2014): Threshold Insurance Voting in PR Systems: A Study of Voters' Strategic Behavior in the 2010 Swedish General Election. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, Vol. 24., No. 4., 473–492. pp.
- Fredén, Annika (2016): *Strategic Voting under Coalition Governments*. Thesis for Ph.D.
- Gschwend, Thomas (2004): *Strategic Voting in Mixed Electoral Systems*. Reutlingen, SFG Elsevier.
- Gschwend, Thomas (2007): Ticket-Splitting and Strategic Voting under Mixed Electoral Rules: Evidence from Germany. *European Journal of Political Research*, Vol. 46., No. 1., 1–23. pp.
- Gschwend, Thomas (2009): District Magnitude and the Comparative Study of Strategic Voting. In: Klingermann, Hans-Dieter (eds.): *The Comparative Study of Electoral Systems*. Oxford, Oxford University Press, 289–307. pp.
- Gschwend, Thomas – Meffert, Michael F. (2010): Strategic Coalition Voting: Evidence from Austria. *Electoral Studies*, Vol. 29., No. 3., 339–349. pp.
- Gschwend, Thomas – Meffert, Michael F. (2017): Strategic Voting. In: Arzheimer, Kai – Evans, Jocelyn – Lewis-Beck, Michael S. (eds.): *The SAGE Handbook of Electoral Behaviour*. SAGE Publications, 339–366. pp.
- Gschwend, Thomas – Stoetzer, Lukas – Zittlau, Steffen (2016): What Drives Rental Votes? How Coalitions Signals Facilitate Strategic Coalition Voting. *Electoral Studies*, Vol. 35., No. 4., 293–306. pp.
- Gschwend, Thomas – van der Kolk, Henk (2006): Split Ticket in Mixed Member Proportional Systems: The Hypothetical Case of the Netherlands. *Acta Politica*, Vol. 41., No. 2., 163–179. pp.
- Hainmueller, Jens – Kern, Holger Lutz (2008): Incumbency as a Source of Spillover Effects in Mixed Electoral Systems: Evidence from a Regression-Discontinuity Design. *Electoral Studies*, Vol. 27., No. 2., 213–227. pp.
- Herrmann, Michael (2015): *Strategisches Wählen in Deutschland*. Logik und politische Konsequenzen. Wiesbaden, Springer Fachmedien.

- Herrmann, Michael – Pappi, Franz Urban (2008): Strategic Voting in German Constituencies. *Electoral Studies*, Vol. 27., No. 2., 228–244. pp.
- Karácsony Gergely (2006): Árkok és légvárak. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon. In: uő (szerk.): *A 2006-os országgyűlési választások. Elemzések és adatok*. Budapest, DKMKA. 59–103. pp.
- Karp, Jeffrey A. – Wowles, Jack – Banducci, Susan A. – Donovan, Todd (2002): Strategic Voting, Party Activity, and Candidate Effects: Testing Explanations for Split Voting in New Zealand’s New Mixed System. *Electoral Studies*, Vol. 21., No. 1., 1–22. pp.
- Karp, Jeffrey A. (2009): Candidate Effects and Spill-Over in Mixed Systems: Evidence from New Zealand. *Electoral Studies*, Vol. 28., No. 1., 41–50. pp.
- Kiss, Áron (2015): Identifying Strategic Voting in Two-Round Elections. *Electoral Studies*, Vol. 40., No. 4., 127–135. pp.
- Lijphart, Arend (1984): *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven, Yale University Press.
- Lijphart, Arend (1999): *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven, Yale University Press.
- Meffert, Michael F. – Gschwend, Thomas (2011): Polls, Coalition Signals and Strategic Voting: An Experimental Investigation of Perceptions and Effects. *European Journal of Political Research*, Vol. 50., No. 5., 636–667. pp.
- Moser, Robert G. – Scheiner, Ethan (2005): Strategic Ticket Splitting and the Personal Vote in Mixed-Member Electoral Systems. *Legislative Studies Quarterly*, Vol. 30., No. 2., 259–274. pp.
- Moser, Robert G. – Scheiner, Ethan (2009): Strategic Voting in Established and New Democracies: Ticket Splitting in Mixed-member Electoral Systems. *Electoral Studies*, Vol. 28., No. 1., 51–61. pp.
- Papp Zsófia (2016): Inkumbens-hátrány. Helyi kötődés és a személynek szóló szavazat Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 25., No. 2., 31–56. pp.
- Plescia, Carolina (2016): *Split-Ticket Voting in Mixed-Member Electoral Systems. A Theoretical and Methodological Investigation*. Colchester, ECPR Press.
- Reed, Steven R. (1999): Strategic Voting in the 1996 Japanese General Election. *Comparative Political Studies*, Vol. 32., No. 2., 257–270. pp.
- Riera, Pedro – Bol, Damien (2017): Ticket-splitting in Mixed-member Systems: On the Importance of Seat Linkage between Electoral Tiers. *West European Politics*, Vol. 40., No. 3., 584–597. pp.
- Róna Dániel – Sós Ildikó (2011): A témodellen túl. Másodlagos preferenciák a 2010-es országgyűlési választásokon. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 20., No. 4., 113–137. pp.
- Rosema, Martin (2004): *Strategic and Semi-Strategic Voting under Different Electoral Systems*. Annual Meeting of the Dutch Political Science Organisation, Antwerpen, Belgium.

RECENZÍÓK

Csizmadia Ervin

*A folyami kormányos és a tenger. (Viharban kormányozni.
Politikai vezetők válsághelyzetekben*

Szabó Máté

Kézikönyv Kelet-Európa politikájáról

